

Emil Hilje

Matrikula bratovštine Gospe od Umiljenja i Sv. Ivana Krstitelja u Znanstvenoj knjižnici u Zadru

Emil Hilje
Odjel za povijest umjetnosti
Sveučilište u Zadru
Obala kralja Petra Krešimira IV. 2
HR - 23 000 Zadar

Izvorni znanstveni rad
Original scientific paper
Primljen / Received: 11. 1. 2012.
Prihvaćen / Accepted: 10. 5. 2012.
UDK: 75.056:255(091.14)](450 Venecija)¹³

Matrikulu Gospe od Umiljenja i Sv. Ivana Krstitelja (Mariegola della B. V. d'Umiltà e di S. Giovanni Battista del Tempi in Venetia) nabavio je sredinom 19. stoljeća u Veneciji Aleksandar Paravia. Biblioteku Paravia naslijedila je Znanstvena knjižnica u Zadru, u kojoj se djelo i danas čuva. Riječ je rukopisnom kodeksu koji sadrži tri slikane minijature i velik broj dekorativno izvedenih inicijala. Srodan je sličnim matrikulama raznih mletačkih bratovština iz druge polovine 14. stoljeća koje su se sačuvala u samoj Veneciji ili u poznatim svjetskim zbirkama. Minijature odražavaju karakterističan ambijent mletačkog slikarstva nakon Paola Veneziana, prvenstveno slikarskog kruga Paolova najznačajnijeg sljedbenika Lorenza Veneziana, te otkrivaju dodirne točke sa slikarskim opusom mletačkog slikara Menegela Ivanova de Canalija, koji je najveći dio svog radnog vijeka proveo upravo u Zadru. Međutim, to što se u tekstu matrikule kao bratimi javljaju i neki slikari, upućuje na mogućnost da bi autor minijatura mogao biti jedan od njih. Pritom je osobito intrigantno ime slikara Piera de S. Liona, kojeg bi se možda moglo poistovjetiti s Pietrom di Nicolòm, bratom Lorenza Veneziana, ali i ime slikara Marca de Lorenza, možda sina poznatog slikara.

Ključne riječi: *minijature, Zadar, Venecija, 14. stoljeće*

Žalosna je istina zadarske kulturne baštine da su mnoga umjetnička djela tijekom minulih vremena netragom nestala, a mnoga danas krase različite muzeje i zbirke diljem svijeta. To je osobito izraženo u segmentu pisane baštine, to jest različitih rukopisa kojima se zadarsko podrijetlo može više ili manje uvjerljivo pretpostaviti ili dokazati. Mnogi vrijedni srednjovjekovni rukopisi ukrašeni minijaturama podrijetlom iz Zadra danas se nalaze u poznatim europskim knjižnicama i zbirkama (Oxfordu, Beču, Budimpešti, Berlinu, Istanbulu ...).¹ Međutim, postoje i obrnuti primjeri, pa se tako jedan vrijedan kodeks ukrašen gotičkim minijaturama, koji je nekad pripadao venecijanskoj umjetničkoj baštini, danas nalazi u Zadru. A kao što se često događa, jednom istrgnut iz svog izvornog konteksta, nije više bio dovoljno blizak talijanskim povjesničarima umjetnosti, a niti dovoljno zanimljiv hrvatskim, da bi mu posvetili onoliko pažnje koliko zaslužuje po svojim umjetničkim kvalitetama, ali i mjestom u kompleksu mletačke gotičke sitnoslikarske baštine.

Matrikulu Gospe od Umiljenja i Sv. Ivana Krstitelja (Mariegola della B. V. d'Umiltà e di S. Giovanni Battista del Tempi in Venetia) nabavio je u prvoj polovini 19. stoljeća u Veneciji Pier Alessandro Paravia.² Svoju knjižnicu A. Paravia je poklonio gradu Zadru, pa je na temelju tog fonda knjiga 1855. godine osnovana komunalna gradska knjižnica - Biblioteca Paravia. Biblioteku Paravia naslijedila je Znanstvena knjižnica u Zadru, u kojoj se matrikula i danas čuva (Sign. 1558 / Ms. 10).

O matrikuli je prvi i najozbiljnije pisao Vitaliano Brunelli u dva nastavka pod naslovom „Di una mariegola veneziana inedita e poco nota” objavljena u novini „Il Dalmata” 1905. godine.³ Osnovne podatke, uglavnom preuzete od Brunellija donosi 1909. godine Giuseppe Sabalich u svom djelu „Le Miniature antiche di Zara”,⁴ a slično i Hans Folnesics u svom radu iz 1917. godine „Die Illuminierten Handschriften in Dalmatien”.⁵ Godine 1922. kratko ju je spomenuo Alessandro Dudan u svojoj knjizi „La Dalmazia nell'arte italiana”,⁶

1. Minijatura Sv. Ivana Krstitelja s bratimima, Matrikula Gospe od Umiljenja i Sv. Ivana Krstitelja Zadar, Znanstvena knjižnica (foto: Ž. Bačić)
Miniature of St John the Baptist with the confraternity members, Mariogola of Our Lady of Tenderness and St John the Baptist

a još sažetiji spomen nalazimo u knjizi Pietra Toesce iz 1951. godine „Il Trecento”. U najpotpunijem pregledu venecijanskog slikarstva 14. stoljeća, knjizi Rodolfa Pallucchinija iz 1964. godine „La Pittura Veneziana del Trecento”, Matrikula Gospe od Umiljenja i Sv. Ivana Krstitelja navedena je među ostalim venecijanskim kodeksima iz druge polovine 14. stoljeća, no autor se ne upušta u detaljniju analizu, nego samo navodi dataciju P. Toesce oko 1360. godine.⁷

Kasnije je ovaj vrijedan rukopis na određeni način utonuo u zaborav. Hrvatski se stručnjaci njime nisu ozbiljnije bavili, jer nije spadao u korpus zadarske umjetničke baštine, a talijanski autori su ga tek sasvim površno poznavali. Tako se u raskošnoj ediciji iz 1992. godine „La pittura nel Veneto - Il Trecento” matrikula niti ne spominje, makar se slični kodeksi sačuvani u samoj Veneciji, ali i drugdje u svijetu, uredno analiziraju.⁸

Kodeks je 1967. godine, u sklopu ikonografske analize nekih dalmatinskih slika, spomenuo Cvito Fisković.⁹ Pri tom je naveo starije autore koji su o njemu pisali,¹⁰ ali i ukazao na njegovo mjesto u okvirima venecijanskog slikarstva 14. stoljeća, te po prvi put publicirao reprodukciju minijature s prikazom *Bogorodice koja doji Dijete*. Godine 1989. Ivana Prijatelj je spomenula matrikulu u okviru analize marijanske ikonografije u dalmatinskom slikarstvu,¹¹ a 1999. godine ja sam minijaturama u kodeksu posvetio kraće poglavlje u knjizi o gotičkom slikarstvu u Zadru, dovevši ih u vezu s opusom Menegela Ivanova de Canalija, venecijanskog slikara koji je čitav svoj radni vijek proveo u Zadru, te publicirao reprodukcije svih triju minijatura.¹²

U skladu s konceptom i načinom izbora materijala za knjigu *Umjetnička baština Zadarske nadbiskupije - Slikarstvo*, budući da nije dio izvornog srednjovjekovnog korpusa zadarskih slika, niti pripada institucijama nadbiskupije, matrikula je tek uzgred spomenuta, bez detaljne kataloške obrade.¹³ Stoga mi se činilo korisnim još jednom upozoriti na to vrijedno djelo gotičkog knjižnog slikarstva, detaljnije ga obraditi, te dijelom upotpuniti i korigirati dosadašnje spoznaje.

U pitanju je kodeks pisan uglavnom na pergameni, koji sadrži odredbe vezane uz obveze i prava članova bratovštine Gospe od Umiljenja i Sv. Ivana Krstitelja, popis bratima složen abecednim redom, te prijepis dokumenata važnih za bratovštinu. Prvobitni tekst kodeksa nadopunjavao je tijekom kasnijih razdoblja, posebice u popisu bratima, te dodavanjem novih dokumenata. Stoga je i precizna datacija pojedinih dijelova prilično nepouzdana, pa je tako i datacija minijatura koje se nalaze na početku kodeksa donekle upitna.

Najraniji datum koji je zapisan u matrikuli je 9. travnja 1358. godine (fol. 16'), no njime nije definiran sam nastanak kodeksa, nego je u pitanju podsjećanje na vrijeme kada su osnovna pravila bratovštine utvrđivana. Dokument kojim je odobren pravilnik bratovštine nosi datum 17. veljače 1425. godine (fol. 17'). Međutim, on je pisan drukčijim rukopisom i očito je mlađi od najstarijeg dijela matrikule, pa je jasno da je prvobitni tekst, onaj kojem pripadaju i sve tri minijature, nastao između ta dva datuma, negdje u drugoj polovini, ili vjerojatnije, posljednjoj četvrtini 14. stoljeća, kada su pravila bratovštine već bila jasno definirana, te je došlo do potrebe da se ona i službeno zabilježe.

Vitaliano Brunelli je smatrao da je najstariji dio kodeksa, u koji spadaju i tri minijature na samom početku, nastao krajem 14. stoljeća.¹⁴ Njegovo su mišljenje, s više ili manje kolebanja u dataciji, prihvatili autori koji su kasnije pisali o matrikuli.¹⁵

Ja sam, s obzirom na dodirne točke sa slikarstvom Menegela Ivanova de Canalija, koji se školovao u Veneciji otprilike između 1375. i 1380. godine, pretpostavio da su minijature, a samim tim i najstariji dio matrikule, najvjerojatnije nastali negdje u to doba, možda nakon 1380. godine, te pretpostavio da bi mogao biti u pitanju Menegelov mladenački rad.¹⁶

Međutim, u svjetlu novijih spoznaja o djelatnosti i slikarskom ambijentu kruga Lorenza Veneziana, ali i podataka iz same matrikule, smatram korisnim još se jednom pozabaviti problematikom autorstva minijatura u matrikuli, ali i njihovim mjestom u ukupnosti mletačke sitnoslikarske baštine druge polovine trećenta.

Matrikula ima na samom početku tri minijature. Prve dvije, koje prikazuju Sv. Ivana Krstitelja s bratimima, te Bogorodicu s Djetetom, zauzimaju po čitavu stranicu, dok je treća ukomponirana u inicijal „A” na početku teksta i prikazuje poprsje Sv. Ivana Krstitelja.

Minijatura Sv. Ivana Krstitelja s bratimima (13,3 x 18,8 cm) uokvirena je trakom s geometrijskim ornamentima (kvadrati, rombovi, trokuti, točkice, kružići) plave, crvene, žute i sive boje. Svetac je naslikan na maslinastozelenoj podlozi i pozlaćenoj pozadini. Odjeven je u runo s debelim pramenovima sive boje koje mu pokriva ruke do lakata i noge do ispod koljena. Preko runa ima plašt, zakopčan ispod vrata, koji je izvana maslinastozelene, a iznutra jarkocrvene boje, s tankom crnom linijom ispod vrata. Runo je u pasu stegnuto bijelim platnenim pojasom s čvorom. Mršave ruke i noge ocrtane su jasnim crnim i crvenim linijama i posute crvenim crticama koje trebaju sugerirati dlakavost. Obuven je u sandale crnih potplata privezane tankim crnim nitima. U spuštenoj desnoj ruci drži

2. Minijatura Bogorodice s Djetetom, Matrikula Gospe od Umiljenja i Sv. Ivana Krstitelja Zadar, Znanstvena knjižnica (foto: Ž. Bačić)

Miniature of the Virgin and Child, Mariogola of Our Lady of Tenderness and St John the Baptist

prema dolje razvijen rotulus, te kažiprstom pokazuje natpis koji je dosta oštećen: ECCE AGNVS DEI. ECCE QVI TO(LIS) ... U lijevoj ruci drži štap barjaka koji teče kao zlatna pruga preko dijela svečeva plašta, a u odnosu na zlatnu pozadinu označen je jedva primjetnim bijelim linijama. Na štapu je crveni barjak uokviren zelenim rubom s resama, na kojem su crnom bojom i pozlatom prikazana dva svetačka lika pod arkadom (*Vizitacija* ?) uokvirena geometrijskim ornamentom. Ivanova je glava naslikana u profilu. Ima strog izraz lica. Nema brkova, a pramenovi brade, kao i dugi vijugavi pramenovi kose naslikani su smeđom bojom, s crvenosmeđim i crnim linijama. Aureola je označena crvenom linijom na zlatnoj pozadini. Lijevo od Ivana naslikano je stablo, nešto više od njega, no unatoč tome doima se prije kao grančica s dva lista nego kao pravo stablo. Elegantno mu je deblo krivudavo, a krošnja tamnozeleno, sa svijetlozelenim definiranjem grančica i lišća, te crvenim točkicama (plodovima). Bratimi podno

Ivanovih nogu raspoređeni su u dvije grupe. U lijevom kutu su muškarci, četiri klečeća lika koji se preklapaju s potpunim licima u profilu, te obris pete glave. Najbliži Ivanu je markantan bradati lik, zacijelo čelnik bratovštine. U desnom su kutu ženski likovi, tri klečeća lika u prvom planu, dva lica u drugom planu, te dijelovi glava još nekolicine. Likovi su nešto veći od grupe u lijevom kutu. Prvi se rukama drži za štap barjaka.

Minijatura Bogorodice s Djetetom (13,3 x 18,8 cm) ima jednak okvir, a također je naslikana na maslinastozelenoj podlozi i pozlaćenoj pozadini (dosta oštećenoj). Bogorodica sjedi i objema rukama, pomalo nespreno, drži malog Krista kojeg doji. Odjevena je u blijedosmeđu tuniku i maforion s bogatim, crno iscrtanim naborima, koji je izvana tamnomodar s dvije zlatne zvijezde, a iznutra maslinastozelen, te prikopčan velikim crvenim medaljonom na kojem je zelenom bojom nacrtan križ. Lice u poluprofilu je gotovo sasvim oštećeno. Mali Krist je umotan u bijelu plahticu i desnom se rukom pridržava za majčin plašt. Dio boje kojom je bila naslikana ta ruka je otpao, pa proviruje plava boja maforiona i pozlata pozadine. Fizionomija mu je neizrazita, a crvenkastosmeđa kosa naglašeno kovrčava. Aureole su, poput Ivanove, definirane crvenim linijama na zlatnoj pozadini, a Kristova ima reljefno ucrtan križ. Iz medaljona na Marijinim prsima šire se zlatne zrake, a također se iz čitave kompozicije šire zrake, koje su na zlatnoj pozadini jednostavno ugrebane, a na zelenoj podlozi povučene kao tanke zlatne linije.

Lik Sv. Ivana Krstitelja na inicijalu „A” (6,5 x 8,5 cm) naslikan je u poprsju i sličan je onom na prvoj minijaturi. Svetac u lijevoj ruci drži razvijen rotulus na koji pokazuje desnom. Tekst natpisa je isti, nešto bolje sačuvan: ECCE AGNVS DEI. ECCE QVI TOLIS ... Ima također strog izraz lica, a nos mu je za nijansu izrazitiji.¹⁷

Osim tri slikane minijature u Matrikuli Gospe od Umiljenja i Sv. Ivana Krstitelja, u najstarijem dijelu teksta se nalazi i velik broj inicijala ukrašenih crtežom. Riječ je o više-manje uobičajenom načinu ukrašavanja velikih slova, koji je vrlo vješto izveden crtanim linearnim ornamentom u plavoj i crvenoj boji. Pored isključivo linearnog ornamenta, na nekoliko inicijala pojavljuju se i maleni likovi ptica, također vrlo vješto nacrtani.

Sličnosti minijatura u Matrikuli Gospe od Umiljenja i Sv. Ivana Krstitelja s djelima zadarskog slikara venecijanskog podrijetla Menegela Ivanova de Canalija uočljive su u brojnim podudarnim elementima. Iskazuju se prije svega u mnoštvu istovjetnih detalja: definiranje rubova tkanina tankim crnim linijama, fizionomija

3. Minijatura Bogorodice s Djetetom (detalj), Matrikula Gospe od Umiljenja i Sv. Ivana Krstitelja Zadar, Znanstvena knjižnica (foto: Ž. Bačić)
Miniature of the Virgin and Child (detail), Mariegola of Our Lady of Tenderness and St John the Baptist

Sv. Ivana (kosa, bore kraj očiju), sandale Sv. Ivana, te općenito njegova odjeća, izgled natpisa na rotulusu, stabilce pokraj Ivanova lika, izgled bratima i njihov raspored, nespretno položaj malog Krista u Marijinim rukama, te neuvjerljivost dojenja, grafija križa na Kristovoj aureoli, medaljon na Bogorodičinim prsima, zlatne zrake. Također i upotreba boja otkriva mnoge sličnosti, premda nedostaje ona toliko karakteristična boja ciklame. Postoje, međutim i određene razlike, prvenstveno u fizionomijama. Sveti Ivan je naslikan u profilu, a mali Krist nema onu svojstvenu „menegelovsku” fizionomiju. Također niti kompozicijski odnosi nisu sasvim na razini Menegelovih slika na drvu. Osobito je minijatura Bogorodice s Djetetom nespretno riješena - likovi su premaleni u odnosu na raspoloživi prostor, te neuvjerljivo impostirani. S obzirom na mogućnost da su spomenute razlike posljedica različite tehnike, ali i kasnijeg umjetničkog sazrijevanja majstora, držao sam vjerojatnim da su minijature Menegelov rad iz ranijeg razdoblja njegove djelatnosti, to jest vremena

prije nego je iz Venecije stigao u Zadar. Na takav je sud upućivala i određena doza naivnosti, kombinirana s nešto toplijim i humaniziranijim pristupom naslikanim likovima nego je to slučaj kod poznatijih predstavnika venecijanskog postpaolovskog slikarskog kruga, kao zajednička odlika i Menegelova opusa i minijatura u Matrikuli Gospe od Umiljenja i Sv. Ivana Krstitelja. Također je i mogućnost da je Menegelo u mladosti slikao minijature, s obzirom na likovne odlike njegovih sačuvanih djela, koja iskazuju veliku dozu „minijatorske sitničavosti”, određenu sklonost crtačkim rješenjima, te virtuozno baratanje tankim linijama, sasvim vjerojatna.¹⁸

S druge strane treba imati na umu da je tijekom druge polovine 14. stoljeća u Veneciji djelovao iznimno velik broj slikara najrazličitijih profila, pa je tako i broj mogućih kandidata za autora ovih minijatura znatno širi od znanog nam kruga poznatih umjetnika koji su djelovali na tragu Paola Veneziana, a čiji su opusi manje ili više definirani.¹⁹ Pritom, navedene podudarnosti s djelima Menegela Ivanova de Canalija u osnovi mogu odgovarati i nekom drugom kvalitetnom slikaru školovanom u krugu Lorenza Veneziana.²⁰ Nažalost, osim bogatog umjetničkog opusa, koji je temeljem stilske analize okupljen oko nekolicine potpisanih i datiranih Lorenzovih radova, stvarni podaci o njegovu životu i radu, pa i o umjetničkim vezama s drugim slikarima, iznimno su oskudni,²¹ a uopće ne postoji nikakav podatak o eventualnim učenicima ili suradnicima. Čini se gotovo nevjerojatnim da za umjetnika takvog značenja i ugleda raspoložemo tek sa sedam izvornih arhivskih vijesti, koje su uz to uglavnom posredne, to jest, odnose se na druge osobe i sadržaje, a sam Lorenzo se u njima spominje tek usput.²² Zapravo, da se nije običavao tako često potpisivati na svoja djela,²³ teško da bismo čak i o Lorenzu Venezianu znali išta više nego o brojnim drugim mletačkim slikarima druge polovine 14. stoljeća koji su nam poznati tek po imenu. U takvoj situaciji, znatan broj slikarskih djela koja nedvojbeno pripadaju ambijentu Lorenzova okruženja, ali i onog vezanog uz kasnu fazu Paola Veneziana, nužno ostaju u domeni manje ili više uvjerljivih atribucija poznatim majstorima ili pak sasvim uopćenim zaključcima o mogućem udjelu ili autorstvu nekog od pomoćnika ili sljedbenika, koje pak nije moguće jednoznačno identificirati.²⁴

Ipak, rješenja predložena u posljednjoj monografskoj obradi Lorenza Veneziana,²⁵ kako ona vezana uz atribuciju pojedinih slikarskih radova, tako i ona vezana za identifikaciju njegove obitelji, nužno se odražavaju i na moguća stajališta o autorstvu minijatura u matrikuli u Znanstvenoj knjižnici u Zadru, upravo zbog uočljivih

4. Stranica s likom Sv. Ivana Krstitelja na inicijalu „A”, Matrikula Gospe od Umiljenja i Sv. Ivana Krstitelja Zadar, Znanstvena knjižnica (foto: Ž. Bačić)
Folio with the figure of St John the Baptist in the initial 'A', Mariiegola of Our Lady of Tenderness and St John the Baptist

5. Inicijal „A” s likom Sv. Ivana Krstitelja, Matrikula Gospe od Umiljenja i Sv. Ivana Krstitelja Zadar, Znanstvena knjižnica (foto: Ž. Bačić)
Initial 'A' with the figure of St John the Baptist, Mariogola of Our Lady of Tenderness and St John the Baptist

dodirnih točaka s ambijentom Lorenzova likovnog senzibiliteta.²⁶ Premda se o uvjerljivosti atribucija pojedinih djela direktno samom Lorenzu može raspravljati, činjenica da mu se pripisuje autorstvo minijatura iz *Mariegole della Scuole grande di Santa Maria di Valverde della Misericordia*,²⁷ koje iskazuju likovni izričaj blizak onima u zadarskoj matrikuli, otvara put daljnjim promišljanjima, kako o sitnoslikarskoj djelatnosti samoga Lorenza,²⁸ tako i o mogućoj sitnoslikarskoj djelatnosti članova njegove *botteghe*, ali i pripadnika njegove porodice, pa i o potencijalnom autoru minijatura u zadarskoj matrikuli.²⁹ Dakako, u kontekstu ukupnog korpusa sačuvanih minijatura iz venecijanskih matrikula druge polovine 14. stoljeća brojne su podudarnosti po kojima se i minijature iz *Mariegole della Scuole grande di Santa Maria di Valverde della Misericordia*, ali i Matrikule Gospe od Umiljenja i Sv. Ivana Krstitelja mogu posredno dovesti u vezu s nekim drugim srodnim djelima,³⁰ pa dio međusobnih podudarnosti može jednostavno biti posljedica zajedničkog ukupnog likovnog ambijenta. Međutim, upravo finoća u izvedbi detalja, nježan kolorit, a dijelom i kompozicijski odnosi likova (prvenstveno grupe bratima u donjim kutovima scene *Bičevanja* i prikaza Sv. Ivana Krstitelja) čine te podudarnosti nešto izrazitijima nego što su one unutar šire postavljenih okvira. Pritom ipak treba naglasiti da su minijature koje se pripisuju Lorenzu Venezianu za nijansu kvalitetnije od onih u zadarskoj matrikuli, pa ove potonje stoga i dalje treba smatrati djelom nekog od bližih suradnika ili učenika.

Međutim, konkretniji odgovor na pitanje koji bi slikar iz toga kruga mogao biti njihov autor, dodatno se usložnjava podacima iz same matrikule. Naime, u popisu bratima u matrikuli navode se čak šestorica slikara (Antun Kristofalov, Antun, Jakov, Marko Lorenzov, Nikola Dominikov, Petar)³¹ što otvara i sasvim ozbiljnu mogućnost da je jedan od njih ujedno i autor minijatura.³² Pritom su posebno intrigantna dva imena.

Slikar Marko Lorenzov (*Marcho de Lorenzo di S. Maria Nuova*) do sada je bio potpuno nepoznat. Međutim, s obzirom na to da se njegovo ime nalazi u ranijem dijelu upisa, dakle onom koji vjerojatno potječe iz 14. stoljeća, moglo bi se pretpostaviti da je riječ o sinu Lorenza Veneziana. U tom slučaju bi ambijent njegova školovanja mogao biti u najmanju ruku blizak radionici njegova oca, što bi ga činilo vrlo izglednim kandidatom za mogućeg autora minijatura koje iskazuju tolike dodirne točke upravo s tim slikarskim krugom.³³ Ipak, budući da za sada ne raspolažemo nikakvim drugim podacima o slikaru Marku Lorenzovu, a ne možemo ga niti dovesti u vezu s nekim drugim sačuvanim umjetničkim djelima, ideja

o njegovu autorstvu minijatura u zadarskoj matrikuli nužno ostaje u domeni spekulacije.

Drugo zanimljivo ime s popisa članova bratovštine je slikar Petar (*Piero de S. Lion*). Premda je kod ovog imena potreban oprez, budući da je početkom 15. stoljeća u Veneciji djelovao slikar „*Petrus quondam Antonii ... pictor de confinio sant. Leonis*”, koji je 1435. godine načinio oporuku,³⁴ ne bi trebalo isključiti niti mogućnost da se taj podatak odnosi na slikara Pietra de Nicolòa, brata slikara Lorenza Veneziana i oca slikara Nicolòa di Pietra.³⁵ Naime, u dokumentu iz 1353. godine i njegov otac Nicolò i brat Lorenzo navedeni su kao stanovnici četvrti *sancti Leonis*,³⁶ pa se može razložno pretpostaviti da je i on, barem u prvo vrijeme, živio u istoj četvrti. U tom slučaju bi se podatak iz zadarske matrikule mogao odnositi upravo na njega. A ukoliko je slikar naveden kao član bratovštine doista brat Lorenza Veneziana, onda je sasvim izvjesno da bi i njega trebalo sasvim ozbiljno uzeti u obzir kao mogućeg autora minijatura koje iskazuju snažne dodirne točke sa slikarstvom njegova brata.³⁷

Stoga je, u kontekstu novijih spoznaja, potrebno dijelom revidirati i dosadašnje pretpostavke o mogućem autoru minijatura u Matrikuli Gospe od Umiljenja i Sv. Ivana Krstitelja u Znanstvenoj knjižnici u Zadru. Ostajući u okviru hipoteze da te minijature treba dovesti u vezu s umjetničkim krugom Lorenza Veneziana, čini mi se da bi u pretpostavkama o mogućem autoru u prvom redu trebalo pomišljati na Lorenzova brata Pietra, ukoliko je upravo on naveden kao član bratovštine, a tek zatim na Menegela Ivanova de Canalija, koji je vjerojatno bio Lorenzov učenik, a čije slikarstvo doista otkriva dodirne točke s minijaturama u matrikuli. Hipotezu pak o slikaru Marcu de Lorenzu, za kojeg je moguće tek pretpostaviti da je bio sin čuvenog slikara, možda će ojačati tek neka buduća otkrića. Također, treba uzeti u obzir mogućnost da je autor minijatura mogao biti i netko od ostalih slikara koji su navedeni u popisu članova bratovštine.

Ipak, bez obzira na dvojbe o autoru minijatura, potrebno je još jednom istaknuti da Matrikula Gospe od Umiljenja i Sv. Ivana Krstitelja u Znanstvenoj knjižnici u Zadru predstavlja iznimno važno, a nedovoljno poznato djelo mletačkog sitnoslikarstva druge polovine 14. stoljeća, koje, u svjetlu navedenih spoznaja, možda može pružiti oslonac nekim budućim širim izučavanjima vezanim uz taj segment umjetničke djelatnosti,³⁸ ali i širih aspekata kulturnog ambijenta.³⁹

Bilješke

- ¹ U Oxfordu se nalazi tzv. „Časoslov opatice Čike” i „Evangelistar opatice Vekenege”, u Budimpešti tzv. „Časoslov opatice Vekenege”, u Beču „Evangelistar opata Deodata Veniera” i „Epistolar opata Deodata Veniera”, u Berlinu evangelistar iz crkve Sv. Šime, a u Istanbulu čuveni „Hrvojev misal”.
- ² Na unutarnjem dijelu uveza kodeksa nalazi se vlastoručni zapis A. Paravie: „*Matricola (vulgo Mariogola) ossia Statuto della Scuola de' fruttajuoli sotto il titolo de S. Giovanni del Tempio in Venezia, il cui locale è oggi ridotto a Sacristia della Scuola dalmata de' SS. Giorgio e Trifon in Venezia. La miniatura appartienne al buon secolo della pittura veneziana, ancor che sia alquanto guasta.*”
- ³ BRUNELLI, V., 1905.
- ⁴ SABALICH, G., 1909., 22.
- ⁵ FOLNESICS, H., 1917., 55-56.
- ⁶ DUDAN, A., 1922., 403.
- ⁷ PALLUCCHINI, R., 1964., 217.
- ⁸ MARIANI CANOVA, G., 1992., 383-408.
- ⁹ FISKOVIĆ, C., 1967., 127.
- ¹⁰ Neobično je da Cvito Fisković ističe kako Rodolfo Pallucchini u svojoj knjizi iz 1964. godine uopće ne spominje ovaj kodeks (FISKOVIĆ, C., 1967., 127), premda je u njoj ne samo naveden, nego postoji i reprodukcija minijature s prikazom Sv. Ivana Krstitelja s bratimima preko čitave stranice (PALLUCCHINI, R., 1964., 217, Fig. 683.).
- ¹¹ PRIJATELJ, I., 1998., 44.
- ¹² HILJE, E., 1999., 73-78.
- ¹³ HILJE, E. - TOMIĆ, R., 2006., 34; Tijekom rada na pripremi knjige bila je napisana kataloška jedinica, a fotograf Ž. Bačić je načinio nove fotografije minijatura, ali u konačnom izdanju ništa od toga nije iskorišteno.
- ¹⁴ BRUNELLI, V., 1905.
- ¹⁵ Giuseppe Sabalich je prihvatio Brunellijevu dataciju najstarijeg dijela kodeksa i minijatura u kraj 14. stoljeća, a minijature doveo u vezu s onima u Matrikuli bratovštine Sv. Katarine koja se čuva u venecijanskom Museo Correr i datira između 1360. i 1390. godine. Pri tom je osobito istakao sličnost lika Sv. Ivana Krstitelja (SABALICH, G., 1909., 22). Hans Folnesics je minijature datirao sasvim okvirno u 14. stoljeće i utvrdio njihov bolonjski karakter (FOLNESICS, H., 1917., 56). Pietro Toesca je minijature datirao oko 1360. godine, što je prihvatio i Rodolfo Pallucchini (PALLUCCHINI, R., 1964., 217). Alessandro Dudan ih je pak datirao na početak 15. stoljeća (DUDAN, A., 1922., 403).
- ¹⁶ HILJE, E., 1999., 76-77.
- ¹⁷ HILJE, E., 1999., 73-76.
- ¹⁸ HILJE, E., 1999., 76-78.
- ¹⁹ Slikarski opusi, ali i stilske odlike najistaknutijih pripadnika toga kruga, poput Lorenza Veneziana, Nicoletta Semitecola, Giovannija da Bologne, Catarina, Guglielma Veneziana, Stefana di Sant'Agnesea, Jacobella di Bonoma i Jacobella Albergna, relativno su dobro proučeni i poznati. (Vidi u D'ARCAIS, F., 1992.) Međutim, brojne druge slikare, poznate tek po imenu, za sada nije moguće s većom sigurnošću dovesti u vezu s konkretnim umjetničkim djelima.
- ²⁰ Upravo temeljem likovnih podudarnosti iznesena je pretpostavka da je Menegelo jedan dio svog školovanja proveo u Lorenzovoj radionici (HILJE, E., 1999., 82).
- ²¹ Nedavno publicirana monografija o majstoru (GUARNIERI, C., 2006.) predstavlja sintezu dosadašnjih spoznaja, a ujedno i vrlo ozbiljan iskorak u smjeru boljeg poznavanja majstorove umjetničke djelatnosti, ali i životnog okruženja.
- ²² GUARNIERI, C., 2006., 224-225; Za usporedbu, o životu i djelu Menegela Ivanova de Canalija svjedoči preko stotinu arhivskih vijesti, od kojih se petnaest odnosi na narudžbe za umjetnička djela (HILJE, E., 1999., 88).
- ²³ Lorenzo Veneziano potpisao se 1356. godine na sliku Bogorodice s Djetetom (privatna kolekcija, izgubljena), 1357. godine na „Poliptih Lion” (Venecija, Gallerie dell'Accademia), 1360. godine na sliku *Zaruke Sv. Katarine* (Venecija, Gallerie dell'Accademia), 1461. godine na sliku Bogorodice s Djetetom (Padova, Musei Civici), 1366. godine na „Poliptih Proti” (katedrala u Vicenzi), 1370. godine na sliku *Traditio clavium* (centralno polje poliptiha, Venecija, Museo Correr), 1371. godine na poliptih *Navještenja* (Venecija, Gallerie dell'Accademia) i na slike Sv. Petra i Sv. Marka (dijelovi poliptiha, Venecija, Gallerie dell'Accademia), te 1372. godine na sliku Bogorodice s Djetetom (Paris, Louvre).
- ²⁴ Dovoljan je i sasvim površan uvid u različito postavljene atribucije i prijedloge o autorstvu pojedinih djela u najznačajnijim radovima posvećenim venecijanskom slikarstvu 14. stoljeća (TESTI, L., 1909.; TESTI, L., 1915.; PALLUCCHINI, R., 1964.; MURARO, M., 1969.; D'ARCAIS, F., 1992.; PEDROCCO, F., 2003.; GUARNIERI, C., 2006.) pa da se stekne jasan uvid u iznimnu složenost problematike prepoznavanja konkretnih autora unutar tako kompaktnog umjetničkog ambijenta kakvo predstavlja mletačko slikarstvo druge polovine trećenta. Dakako, još uvijek otvoreni problemi izazov su za buduće istraživače, a svaka nova spoznaja otvara i nove mogućnosti za njihovo rješavanje.
- ²⁵ GUARNIERI, C., 2006.
- ²⁶ Začudo, iako Cristina Guarnieri u svojoj monografiji Lorenzovu opusu pridružuje neke poznate minijature iz mletačke baštine, (GUARNIERI, C., 2006., 52-54, 187-188, 219-220), zadarsku matrikulu niti ne spominje.
- ²⁷ GUARNIERI, C., 2006., 52-54, 187-188.
- ²⁸ O tome da bi se Lorenzo bavio slikanjem minijatura odavno se nagađalo (PIGNATI, T., 1961., 61-66), ali su tek u novije vrijeme ta razmišljanja dobila konkretnije obrise (vidi u GUARNIERI, C., 2006., 52-54, 187-188).
- ²⁹ Već to što su dovedene u blisku vezu s opusom umjetnika za kojeg se smatra da se školovao u radionici Lorenza Veneziana (HILJE, E., 82) uvodi i minijature iz zadarske matrikule u

okvir problematike sitnoslikarske djelatnosti samog Lorenza Veneziana, ali i ostalih slikara iz njegova kruga.

³⁰ GUARNIERI, C., 2006., 52; HILJE, E., 1999., 76, 90.

³¹ „... *Ser Antonio de Cristofalo pentor - Sa. Patrinian.* (f. 24') *Ser Antonio pentor - S. Lucha.* (f. 24') *Ser Iachomo pentor al arsena - S. Martin fuora.* (f. 39') *Ser Marcho de Lorenzo pentor - Sancta Maria Nuoua.* (f. 44) *Ser Nicholo de Domenego pentor - S. Sauero.* (f. 47) *Maistro Piero depentor - S. Lion.* (f. 52') ...” (Mariegola della B. V. d'Umiltà e di S. Giovanni Battista del Tempi in Venetia, Znanstvena knjižnica u Zadru); od njih šestorice dvojica su do sada sasvim nepoznati (Antonio de Cristofalo i Marcho de Lorenzo), dok preostalu četvoricu tek uvjetno možemo povezati s nekim imenima otprije poznatih slikara (TESTI, L., 1915., 77-78, 84, 86).

³² Sasvim je uobičajeno da u slučaju kada neka bratovština među svojim članovima ima nekog od istaknutijih slikara, on ujedno i ukraši minijaturama matrikulu bratovštine. Takav slučaj poznat nam je iz Trogira, gdje je Blaž Jurjev, kao član bratovštine Sv. Duha, minijaturama ukrao matrikulu bratovštine koja se danas čuva u Muzeju sakralne umjetnosti u Trogiru (PRIJATELJ, K. - FISKOVIĆ, I. - DOMANČIĆ, D. - DEMORISTANIČIĆ, Z. - GLIGO, V., 1986., 88). Dakako, u slučaju kada takvog člana nema, očekivano je da se rad naruči poput svih drugih slikarskih djela.

³³ Upravo je pretpostavka o Menegelovu školovanju kod Lorenza Veneziana bila jedan od čimbenika u pokušaju da mu se pripisuju minijature u zadarskoj matrikuli (HILJE, E., 1999., 82). Dakako, isti se argumenti barem dijelom mogu primijeniti u korist nekog drugog pripadnika tog likovnog kruga.

³⁴ TESTI, L., 1915., 86.

³⁵ Laudedeo Testi je stavio pod ozbiljnu sumnju pretpostavku da su slikari Lorenzo Veneziano i Lorenzo, sin slikara Nicolòa, zapravo ista ličnost (TESTI, L., 1909., 134, 210). Međutim, Cristina Guarnieri se, temeljem brižljive analize sačuvanih dokumenata, suprostavlja tom mišljenju i zalaže za identifikaciju istaknutog slikara s članom slikarske porodice poznate iz arhivske građe (GUARNIERI, C., 2006., 33, 224-225), pa na toj identifikaciji uvelike temelji i ostale nove spoznaje i pretpostavke o životu i radu Lorenza Veneziana.

³⁶ GUARNIERI, C., 2006., 224.

³⁷ Nažalost, u okviru mletačke slikarske baštine za sada nisu identificirana djela koja bi se mogla dovesti u vezu s Lorenzovim bratom Pietrom. Ipak, zanimljivo je da su i Pietro i Nicolò imali veze sa Zadrom. Pietro di Nicolò se 1386. godine obvezao, zajedno s drvorezbarom Andrijom i slikarima Donatom i Catarinom, izraditi jedno raspelo i dvije slike za zadarske dominikance, a njegov sin Nicolò di Pietro je za iste naručitelj 1394. godine izradio poliptih, od kojeg je sačuvan tek centralni dio s prikazom Bogorodice s Djetetom - poznata „Madonna Belgarzone” (vidi u HILJE, E., 1999., 155, 158-160).

³⁸ Kompleks mletačke sitnoslikarske baštine druge polovine 14. stoljeća još uvijek je predmet brojnih dvojbi i nedoumica, pa i sasvim oprečnih atribucija, koje novija istraživanja pokušavaju dovesti u realnije okvire (vidi MARIANI CANOVA, G., 2007.; Nažalost, nije mi bila dostupna doktorska disertacija Lylea Humphreya - HUMPHREY, L., *The Illumination of*

the Confraternity and Guild Statutes in Venice ca. 1260-1500: Mariegola Production, Iconography, and Use, Ph.D., 2007.). Stoga i novije spoznaje o zadarskoj matrikuli možda mogu predstavljati skroman prilog u pokušajima identifikacije i boljeg poznavanja ključnih protagonista te djelatnosti.

³⁹ Osim značenja koje matrikula ima kao umjetničko djelo, ona je ujedno i povijesni izvor. Popis bratima otkriva znatan broj ljudi koji su podrijetlom iz naših krajeva. Tako među članovima bratovštine nalazimo šestoricu Zadrana: zidar Antun, službenik Griguol, izrađivač košara Jakov Ivanov, kovač Petar, kovač Toma Radov i službenik Ivan (Znanstvena knjižnica u Zadru, Mariegola della B. V. d'Umiltà e di S. Giovanni Battista del Tempi in Venetia, fol. 24, 38, 39', 51, 56', 61'). Dakako, vremenski raspon upisa bratima od oko dva stoljeća otežava bilo kakvu identifikaciju. Ipak, može se pretpostaviti da je navedeni član bratovštine zidar Antun možda Antun Vidulić, član poznate zadarske graditeljske porodice, koji je šezdesetih i sedamdesetih godina 15. stoljeća živio i radio u Veneciji (o Antunu Viduliću vidi u: HILJE, E., 2005., 175). Osim Zadrana, susrećemo također četiri Dubrovčana, četiri Zagrepčana, tri Hvarana, po dvojicu bratima podrijetlom iz Raba, Modruša i Splita, te po jednog iz Senja, Rijeke, Trogira, Korčule i Cresa. U tom kontekstu Matrikula Gospe od Umiljenja i Sv. Ivana Krstitelja u Znanstvenoj knjižnici u Zadru predstavlja važno svjedočanstvo ne samo umjetničke baštine jadranskog prostora, nego također i povijesnih i kulturnih veza koje su ga činile svojevrsnom cjelinom.

Literatura

- BRUNELLI, V., 1905. - Vitaliano Brunelli, Di una mariegola veneziana inedita e poco nota, *Il Dalmata*, 69 (30. VIII.) / 70 (2. IX.), Zara.
- D'ARCAIS, F., 1992. - Francesca Flores D'Arcais, Venezia, u: *La pittura nel Veneto - Il Trecento* (a cura di Mauro Lucco), Milano.
- DUDAN, A., 1922. - Alessandro Dudan, *La Dalmazia nell'arte italiana, Vol. II*, Milano.
- FISKOVIĆ, C., 1967. - Cvito Fisković, Gotički triptih u Segetu, *Bulletin VII odjela za likovne umjetnosti JAZU*, XV-XXII/1-2-3, Zagreb, 1967.
- FOLNESICS, H., 1917. - Hans Folnesics, *Die Illuminierten Handschriften in Dalmatien*, Leipzig.
- GUARNIERI, C., 2006. - Cristina Guarnieri, *Lorenzo Veneziano*, Milano.
- HILJE, E., 1999. - Emil Hilje, *Gotičko slikarstvo u Zadru*, Zagreb.
- HILJE, E. - TOMIĆ, R., 2006. - Emil Hilje - Radoslav Tomić, *Umjetnička baština Zadarske nadbiskupije - Slikarstvo*, Zadar.
- MARIANI CANOVA, G., 1992. - Giordana Mariani Canova, La miniatura veneta del Trecento tra Padova e Venezia, u: *La pittura nel Veneto - Il Trecento* (a cura di M. Lucco), Milano.
- MARIANI CANOVA, G., 2007. - Giordana Mariani Canova, La miniatura a Venezia nel secolo di Giotto, u: *Il secolo di Giotto nel Veneto* (a cura di G. Valenzano e F. Toniolo), Venezia.
- MURARO, M., 1969. - Michelangelo Muraro, *Paolo da Venezia*, Milano.
- PALLUCCHINI, R., 1964. - Rodolfo Pallucchini, *La pittura veneziana del Trecento*, Venezia - Roma.
- PEDROCCO, F., 2003. - Filippo Pedrocco, *Paolo Veneziano*, Milano.
- PIGNATTI, T., 1961. - Terisio Pignatti, *Origini della pittura veneziana*, Bergamo.
- PRIJATELJ, I., 1998. - Ivana Prijatelj, *Kroz Marijin ružičnjak - Zapadna marijanska ikonografija u dalmatinskom slikarstvu od 14. do 18. st.*, Split.
- PRIJATELJ, K. - FISKOVIĆ, I. - DOMANČIĆ, D. - DEMORI-STANIČIĆ, Z. - GLIGO, V., 1986. - Krno Prijatelj - Igor Fisković - Davor Domančić - Zoraida Demori-Staničić - Vedran Gligo, *Blaž Jurjev Trogiraniin* (katalog izložbe), Zagreb.
- SABALICH, G., 1909. - Giuseppe Sabalich, *Le Miniature antiche di Zara*, Zara.
- TESTI, L., 1909. - Laudedeo Testi, *La Storia della Pittura Veneziana - Parte seconda: Le origini*, Bergamo.
- TESTI, L., 1915. - Laudedeo Testi, *La Storia della Pittura Veneziana - Parte seconda: Il divenire*, Bergamo.

Summary

Mariegola (Statute) of the Confraternity of Our Lady of Tenderness and St John the Baptist in the Research Library at Zadar

The Mariegola of Our Lady of Tenderness and St John the Baptist and St John the Baptist (Mariegola della B. V. d'Umiltà e di S. Giovanni Battista del Tempi in Venetia) was obtained at Venice in the mid-nineteenth century by Aleksandar Paravia. The Paravia Library was bequeathed to the Research Library at Zadar, where this work is kept today. It is a codex manuscript containing three painted miniatures and a large number of decorated initials. It is akin to similar mariegole of various Venetian confraternities from the second half of the fourteenth century. However, it happens that this codex has not received equal attention in the scholarly literature as those preserved at Venice itself or in well-known international collections, and, as a consequence, the artistic quality of the miniatures and their place in the framework of the heritage of Venetian Gothic illumination has been neglected. Most publications focusing on Venetian Gothic painting, even those addressing specific themes in Gothic illumination, mostly mention the Zadar codex only in passing, while others omit it completely.

With regard to the dates recorded in the mariegola text, it is possible to accept the dating of the manuscript to the last quarter of the fourteenth century, a date which is in harmony with the miniatures' pictorial features. They reflect, in essence, a characteristic milieu of Venetian painting after Paolo Veneziano, in particular

the painting circle of Paolo's most significant follower, Lorenzo Veneziano. In that context, one can observe points of contact with the oeuvre of the Venetian painter Meneghelo di Giovanni de Canali, who spent most of his career at Zadar, and it can be suggested that the miniatures may be related to his activity at Venice before coming to Zadar.

However, in the mariegola itself, the lists of confraternity members record the names of several painters (Antonio de Cristofalo, Antonio, Jachomo, Marcho de Lorenzo, Nicholo de Domenego, Piero) some of whom have remained completely unknown until now, while others might be tentatively linked to the previously known names. Nonetheless, the very fact that as many as six painters were among the members of the confraternity points to the possibility that the creator of the miniatures might be one of them. At the same time, the name of the painter Piero de S. Lion is particularly intriguing as he might be identified with Pietro di Nicolò, Lorenzo Veneziano's brother, and the name of the painter Marco de Lorenzo is also interesting as he may have been a son of the well-known painter.

Keywords: miniatures, Zadar, Venice, fourteenth century